ڕوونکردنەوەیەکی ودیە

• مسعود محمد •

له لاپه‌ڕه (١٧٥)ی کتێبه پڕ سووده تازه بابه‌ته‌كه‌ی دكتۆر كه‌مال مه‌زهه‌ر كه تۆژینه‌وه‌و پشكنینه‌وه‌ی تێداكردو ه له‌باره‌ی رۆژنامه‌ی (تێگه‌یشتنی راستی) یه‌وه ، دوو به‌یتی مسته‌فا به‌گی كوردی نه‌ختێك به ئالوزی له لایه‌ن نووسه‌ری كۆنه رۆژنامه‌كه‌وه،كاتی خۆی ، واتایان لێ دراوه‌ته‌وه. دواتریش كه به‌یته‌كان له (دیوانی كوردی) دا چاپ كراون به هۆی گۆڕینی یه‌ك وشه‌یان هه‌ر به جارێ چ پێوه‌ندیه‌كیان به‌و واتاو مه‌به‌سته‌وه نه‌ماوه كه دڵو ده‌روونی مسته‌فا به‌گیان جۆشاندوه .

به پێی كتێبه‌كه‌ی دكتۆر كه‌مال ئه‌و دوو به‌یته له رۆژنامه‌ی (تێگه‌یشتنی راستی) دا به‌م شێوه‌یه نووسراون :

خه‌به‌رێكم بده‌نێ ئه‌هلی خه‌به‌ر حه‌شره مه‌گه‌ر
رۆژی ئه‌مرۆ كه له مه‌غریب سه‌ری هێناوه‌ته ده‌ر
نوری مه‌هدی له ته‌ره‌ف مه‌ككه‌وه زاهیر بوه‌یا
غه‌له‌به‌ی رۆمه‌له بۆ كوشتنی (من كان كفر)

نووسه‌ری (تێگه‌یشتنی راستی) بۆ ئه‌وه چوه كه ئه‌م دوو به‌یته په‌نجه راده‌كێشن بۆ ئه‌و رۆژه‌ی كه توركه‌كان سلێمانییان داگیر كردوه‌و سه‌ربه‌خۆیی حاكمایه‌تی بابانیان له‌بن‌هێناوه .

بۆ ئه‌وه‌ی واتای به‌یته‌كان له تاریكیدا نه‌هێڵینه‌وه پێویسته سه‌ر له‌به‌ری قه‌سیده‌كه بخه‌ینه به‌رچاو تا ببینین تێكڕایان به‌ره‌و چ وێنه‌یه‌كمانه‌وه ده‌كه‌نه‌وه .

له به‌یازێكی شكل كه‌شكۆڵی كه وه‌ختی خۆی له لایه‌ن خوالێ‌خۆش بووی (نیهانی ـ شێخ موحیی ددینی شێخ كه‌ریمی به‌رزنجی كۆیێ) نووسراوه‌ته‌وه ده‌قی بڕه شیعره‌كه ئه‌مه‌یه :

خه‌به‌رێكم بده‌نێ ئه‌هلی خه‌به‌ر حه‌شره مه‌گه‌ر
رۆژ كه‌وا ئه‌مرۆ له مه‌غریب سه‌ری هێناوه‌ته‌ده‌ر
نوری‌مه‌هدی له ته‌ره‌ف مه‌ككه‌وه زاهیر بوه یا
غه‌له‌به‌ی رۆمه له بۆ كوشتنی من كان كفر
ئه‌شكی خوێنینه به چاوما به گڕێ وه‌ستاوه
یاغوباری ئه‌له‌مه باعیسی عومیانی به‌سه‌ر
خه‌وه یا وه‌سوه‌سه‌یه یانه به‌ره‌نیولمه‌ینه
ئه‌م عه‌لامانه كه‌وا دێته ئه‌به‌ر مه‌ددی نه‌زه‌ر
رۆحی شیرینه كه ده‌ردێ له‌ته‌نی مه‌هجوورم
یا مه‌هی من نییه‌لی ریحله‌ته بۆ عه‌زمی سه‌فه‌ر
بۆ سه‌فه‌ر كرده‌یی من لایقه گه‌ر به‌دری فه‌له‌ك

بێتە سەر دەستی‌یو(١) بۆ رەددی عەدوو بێ بە سوپەر

باوجود تا کە رەقیب یاوەری ئەم دلبەرە بێ
هیچ تەفاوت نیە بۆ من لە سەفەر یا لە حەزەر
دائیما دەست بە دوعا بەندەو شایەد زوو زوو
شای سەفەر کردەیی من بێتەوە بێ عەجزو زەرەر
سۆزشی کوردییە یا جۆششی ئەییامی فیراق
ئاتەشی عیشقە مەگەر یا شەرەری ناری سەقەر

وابزانم بەیتەکان دەمەتەقە هەڵناگرن لەوەدا کە لە موناسەبەی سەفەرکردن‌و دوورکەوتنەوەی خۆشەویستێکی (کوردی) بەو پەڕی کزەو سۆزو پەرۆشەوە لە ناخی دڵو دەررونێکی هەڵقرچاوەوە سەریان کردووە تا دەبینین لە کۆتایی شیعرەکاندا کزەو سۆز سەر بە (ناری سەقەر) دەگەیەنن ، لەوەش پتر داوا لە شیعرن نا کرێ کە دەستە چیلەی ئازاری دووری‌و جۆشی عیشق ئاگر بەر بداتە گیان‌و وجودی شاعیر وەك کە لێرەدا (سۆزی کوردی‌و جۆشی فیراق‌و ئاتەشی عیشق‌و شەرەری سەقەر) خەریکن پارچە شیعرەکە بە خاوەنیەوە بسووتێنن . وا پێ دەچێ نووسەرەکەی ئەو کۆنە رۆژنامەیە (غەلەبەی رۆم) ی بەهەل زانیوە بۆ ئەوەی دوو نیشان بە یەك تیر بپێکێت ، یەکێکیان دزیو کردنی ناوی تورکەکانە کە مەبەستێکی هەرەبنجی رۆژنامەکە بووە لەو سەردەمەدا ، ئەوی دیکەشیان بزاوتنی دەماری کوردایەتییە لە دەروونی خوێنەرانی ئەوسای کورددا. وەك دکتۆر کەمال بۆی چووە دەبێ خاوەنی نووسینەکە شوکری فەزلی بووبێت کە سوار چاکێکی ئەوسای جووتە مەیدانی کوردایەتی‌و ئەدەب بووەو لەگەڵ مێجەرسۆندا سەرپەرشتی دەرچوونی رۆژنامەکەی کردووە .

ئەوەی بەلای منەوە جێی سەرسوڕمانە شتێکە سەر بەواتای (غەلەبەی رۆم) ە کە شوکری فەزلی خۆی لێ دزیوەتەوە وەیا بەجارێ هەر بۆی نەچوە ، واش پێ دەچێ بۆ نەچوونە کە راست بێ نەك خۆلێدزینەوە چونکە ئەگەر شەبەنگی ئەو واتایە بە مێشکیدا تێپەڕیبایە نەدەشیا پشت گوێی بخات چونکە ئەوسا دەیزانی خوێنەری ئەوتۆ زۆرن واتای راستیبەی (غەلەبەی رۆم) بزانن‌و خۆلێ بێدەنگ کردنی بە ناتەواوی لەسەر حیساب بکەن .

بێگومان ئەم (غەلەبەی رۆم) ە هێنانی تێشکێکی قورنانە بۆ ناو هەڵبەست کە جارێکیان لە سەرەتاکانی پەیدابوونی ئیسلامەتیدا رۆمەکان لە ئاست فارسەکاندا شکست دەهێنن ئیتر کافرەکانی قوردیش ئەم شکستەی (ئەهلی کیتاب) بەرانبەر مەجووسییان‌یان کرد بە تانەو لە موسڵمانەکانیان گرت کە گۆیا بە پێی چاوەڕوانی کردن لە قورئان‌و باوەڕی ئیسلام نەدەبوو رۆمی خواپەرست بە دەست فارسی ئاگر پەرستەوە شکست خوردەبن ، قورئانیش لە سووردی (الروم) بەم شێوەیە وەرامی کافرەکانی دایەوە : « بسم الله الرحمن الرحيم . الم . غلبت الروم. فی ادنی الارض وهم من بعد غلبهم سيغلبون. » وموژدەی سەرکەوتنێکی نزیکی رۆمەکانی بە خەلق راگەیاند زۆریشی پێ نەچوو سەرکەوتن ..

مستەفا بەگی کوردی لە (غەلەبەی رۆم) مەبەستی سەرکەوتنەکەیە نەك ژێرکەوتنەکەی (غلبت) چونکە دیارە لە بەیتەکەدا (سیغلبون) لەگەڵ (کوشتنی من کان کفر) دەگونجێت ، هەر ئەمەیشە هاوجینسی دەرکەوتنی نوری مەهدیيە لە مەککە .

لێرەدا ردنگە گرفتێك بێتە بەر زیهنی خوێنەرەوەو بلێت کە مەبەستی (کوردی) لەو بەیتانەدا سەفەرکردنی خۆشەویستەکەی بێت چۆن دەگونجێ باسی زاهیر بوونی نوری مەهدی‌و غەلەبەی رۆم بکات کە پێچەوانەی ، دوورکەوتنەوەن : دەبوو رۆژ ئاوابوون‌و نور بزربوون بکات بە ماکی تەشبیهی ئەو دوور کەوتنەوەیە . ئەم گرفتە لە دوو رووی زۆر روونەوە وەلام دەدرێتەوە :

رووی یەکەم ئەوەیە کە هەمو برە شیعرەکە خەریکی دادو برویە لە دەست سەفەرکردنی خۆشە ویستی شاعیر ، تەنانەت قەسیدەکە دەشێ بکری بە نموونەی قەسیدەی خاودن (وحدە) ، جا ئەگەر ئێمە بێین لەبەر خاتری بۆرە تەگەرەیەك دوو بەیتی سەرەتای قەسیدەکە لە لەشی قەسیدەکە ببرین ودك ئەوەیە کە سەری گیان لەبەرێك ببڕین یەکی ژیانی بخەین .

رووی دوەم هێزێکی تەواویش دەداتەوە بە رووی یەکەم بەوەدا کە سەرلەبەری ئەو وێنە پڕ هەڵپەو کلپانەی کە لە قەسیدەکەدا نەخشەی باری نەفسی‌و عاتیفی شاعیر دەکێشن هەمویان ، تاك تاك‌و بە یەکەوە ، حالەتێکی جەزبە گرتووانەو خۆون‌کردوانە دەدەنەوە کەوا کەمتر بەوە رادەگات کێشانەو پێوانەی

وردی مەنتیف کاری لەگەڵ خۆیدا بکات . ئەم جەزبەو خۆ ونکردنە پتر نوری مەهدی وغەلەبـــەی رۆم و ئەشکی خوێنین و غوباری ئەلەمو خەوو وەسوە سەو . . هتد کۆ دەکاتەوە لەوەی کە کارەساتی زۆر ناسازی داگیرکرانی سلێمانی کە لە (غەلەبەی رۆم) ەوە دیاری دەدا لەگەڵ هەڵاتنی نوری مەهدی لە مەککە یەکدی بگرنەوە چونکە نوری مەهدی ناشێ ئەو نارەوایە بێ کە سفتوسۆی داگیرکرانی وڵاتی پێ بناسرێتەوە . هەرچەند شوکری فەزلی ویستویەتی بۆرە تەئویلێك بۆ ئەم لایەنە بهێنێتەوە (کتێبەکەی دکتۆر کەمال . بخوێنەوە) بەڵام هیچ تەئویلو گونجاندنێك بایی ئەوە ناکات کە بەبێ بەڵگە دوو بەیتی سەرەتای قەسیدەکە لێی دابرێتو بۆ لایەنێکی نادیارو تێنەخوێندرایەوە ببرێتەوە .

دوور نابیم سەفەری خۆشە و یستەکەی(کوردی) بەرەو ڕۆژاوا بوو بێتو لەوەوە عەلامەتێکی قیامەتی ، هەڵاتنی رۆژە لە ڕۆژاواوە ، وەپاڵ عەلامەتێکی دیکەی قیامەت ، کە دەرکەوتنی مەهدیە ، دابێتو رەوای پرسیارکردنی لەبارەی حەشرەوە دیبێت . لـە دوو بەیتەکەی سەرەتای هەڵبەست ، کوردی ، زێـــدە شارەزایی خۆی بە هەواڵی دینو ئایـــین و بڕوا بەدەستەوە داوە هەرچەند پێشیەوە دیار نیە کـــە دەرحەستنی ئەو شارەزایی‌یـەی مەبەســـت بوو بێت چونکە رەوانی هەڵبەستەکەو مشت بوونی لە سۆزو کەفو کوڵی عاتیفـە چ هەناســـە سواری خـــۆ هەڵدانەوەی تێدا د.رناکەوێت.زێدە شارەزایی‌یەکەی لە هەردوو بەیتدا بە تێکڕایی‌و لـە (ئەهلی خەبـەر) بەتایبەتی دیار دەداتەوە ، لەو رووەوە کە ئەوانەی سەرکاریان لەگەڵ خەبەراتی حەشر و قیامەت هەیە پێیان دەڵێن (ئەهلی خەبەر) .

لـــە نیوە دێری بەیتی یەکەمدا (کـــوردی) دارشتنێکی فیعلی (دان) ی بەکار هێناوە کە ئێستاکە لە سلێمانی خەریکە بە تەواوی ون دەبێت : گوتوەتی (خەبەرێکم بدەنێ) و ئەم (ێ) ەی بە فیعلەکەوە نووساندووە کە من لە نووسینی خۆمدا پێی دەڵێم (ێ)ی رێژەی ئینتیقـالی‌و لەگـەڵ کۆمەڵـە فعلێکی کوردیدا دێن وەك (دامـــێ ، کردمێ ، بـــوومێ ، گەیشتمێ ، چوومێ ، نۆڕیمێ . . هتد) . نالیش ئەم رێژەیەی بەکارهێناوە وەك کە دەڵێ .

وای فەرمو کە ماچت نەدەمێ ڕوو ڕەشی‌تۆو بم
ئەمساڵە بەجێ دێ ئەسەری وەعدەیی پـــاری
نابێ (تۆ) بنووسرێت چونکە رەونەقی شـــیعرەکـــەو

نابێ (تۆ) بنووسرێك چونکە رەدنەقـی شیعرەکـــەو نوکتەکەی دەدۆڕێت . وشەی (توو) هەم بە واتای (تۆ) و هەم بە واتای (تووك) دێت ، دیارە رووی یارەکەی دوای ساڵێك (توو ، تووك) ی لێ‌هاتووە پێی رەش بوە .

بە هەمە حاڵ ئەم لابازە ئەگەر پێوەندیشی بـە بنکەی نووسینەکەمەوە نەبێت زیانێکی تێدا نییە . با بگەڕێمەوە بۆ (حەشرەکەو ئەهلی خەبەردکە) لـــە (دیوانی کوردی) دا کە خوالی خۆشبووی گیوی موکریانی بڵاوی کردۆتەوە ئەم دوو بەیتە بەم جۆرە نووسراون : (بەیتەکانم لە کتێبەکەی دکتۆر کەمالەوە راگوێست)

خەبەرێکم بدەنێ ئەهلی خەبەر حەشرە مەگــەر
رۆژکەوا ئەمرۆ لە مەغریب سەری هێناوەتە دەر
نوری مەهدی لە تەرەف مەککەوە زاهیربوە یا
غەلبەیی کوردە لە بۆ کوشتنی (من کان کفر)

نیوە دێری یەکەم بەیتی شیعرکان لە (دیوانی کوردی) و کە شکۆلی دەسنووسی (ینهانی) وەکو یەکن ، هەر دەڵێی گیو لەو کەشکۆلەوە بەیتەکـەی راگوێستبێت ، دەمێنێتەوە ئەو جوداوازییـەی نێوان وشەی (غەلەبەی) کەشکۆلەکـــەو (غەلبەیـــی) دیوانەکە : کە بگەڕێینەوە بۆلای کەشکۆلەکە دەبینین وشەکە (غلبەء) نووســراوە ، لـەوەوە دەشێ بڵێین گیوی موکریانی (غەلبـەیی) خوێندبێتـەوە منیش (غەلەبەی) .

وا دیارە سۆزی کوردایەتی پاڵی بەرەوانشـــاد گیوەوە نابێتو ئـــەو غەلبەیەو کافر کوشـــتنەی پێ‌کردبێتە شاباش‌و بۆ بەر هەنگاری میللەتەکەی خۆی هەڵدابێت ، ئیتر شیعرەکەش واتای دەمێنێ نامێنێ (ملی‌دەقوتەوە) .

(١) ئەم وشەیەم بەو شێوەیە نووسی کە لە بەیتەکەدا دەخوێندرێتەوە